

OBITELJ U MISLI CRKVE DANAS

Dr Marijan VALKOVIC

Uvod

Danas se brak i obitelj, u teoriji i praksi, nalaze u dubokom previranju, zapljuskivani i zahvaćeni svim onim raznorodnim strujanjima koja pokreću Crkvu i svijet. Uzroci su mnogostruki: ekonomske i društvene promjene, biološka i medicinska dostignuća, novovjekni subjektivizam posebno suvremena personalistička strujanja u filozofiji, nova svijest o dostojanstvu i položaju žene itd. Uz to brak i obitelj po sebi su vrlo složena stvarnost, o kojoj imaju što reći ne samo filozofija i teologija nego i brojne znanosti o čovjeku (*Menschwissenschaften*, *sciences humaines*). Sve je to poticaj i izazov za Crkvu da preispita i produbi svoje naučavanje o braku i obitelji »sub luce Evangelii« — kako bi to rekao Drugi vatikanski sabor — i da osluškuje moderne znakove vremena. Da se doista i radi na tom području, svjedoče napori Pija XII, Drugoga vatikanskog sabora i Pavla VI kao i brojna teološka literatura o problemima braka i obitelji.

Temeljna načela katoličke teologije o braku i obitelji čuvaju i nadalje svoju valjanost i ostaju siguran putokaz, ali doživljuju precizacije i dopune. Nove vrednote dolaze do izražaja, dok neke vrednote prijašnjih generacija blijede i kao da nestaju. U uočavanju i vrednovanju svih tih pojava nameće se kao nužna jedna nova kategorija, koja je nakon Hegela ušla na raznim područjima u zapadnu kulturu i civilizaciju, a to je ideja povijesnosti (*Geschichtlichkeit*). To znači s obzirom na brak i obitelj: »Povijesnost je sadržana u biti braka . . . u tom smislu što, u povijest i zbog povijesti, bit braka ostaje vjerna sebi samo na dinamičan način i time postaje razumu sve providnijom«. ¹ U nekim točkama pomak naglaska je veoma uočljiv te se sve hitnije nameću razne korekture. Sve se više ljudska i kršćanska narav braka i obitelji pojavljuje u evolutivnoj i dinamičkoj perspektivi.

Ovdje je riječ samo o nekim aspektima braka i obitelji, jer je po sebi jasno da se u ovakvom opsegu ne može tražiti posve zaokružena

---

¹ SCHILLEBEECKX E., *Evoluzione e cambiamenti nelle concezioni cristiane del matrimonio*, u *Diritti del sesso e del matrimonio*, izd. Mondadori 1968; usp. od istog autora, *Le mariage est un sacrement*, Bruxelles—Paris 1961, i *Le mariage. Réalité terrestre et mystère de salut*, Paris 1966.

cjelina. Ipak nije riječ samo o obitelji nego i o braku (familia et matrimonium), jer mi se čini da se obje ustanove bitno promiču.

U metodičkom postupku moguć je dvostruk prilaz: početi s brakom i obitelji kao prirodnom i čisto ljudskom ustanovom, recimo odozdo, ili pokazati najprije religiozni temelj obitelji. Iako je danas raširena ova druga metoda, ipak izgleda da je za teološki zrelu sredinu prvi način veoma prikladan. In ultima linea, i prirodne stvarnosti imaju svoj religiozni i teološki karakter te je to ujedno i njihov zadnji obiectum formale.

Brak i obitelj kao stvarnost kršćanske vjere

Tradicionalna katolička nauka o sakramentu braka ostaje osovino specifično kršćanskog gledanja na brak i obitelj. Ona uključuje tri velike perspektive.

1. *Trinitarna perspektiva.* Dogmatska konstitucija Drugog vatikanskog sabora »O Crkvi« počinje svoje opisivanje Crkve polazeći od misterija trojedinog Boga. Ako ne samo Crkva nego i sve stvoreno nosi pečat trojstvenog otajstva u Bogu, onda to u posebnom smislu vrijedi za obitelj. Nije beznačajno da je Bog upotrijebio baš stvarnosti iz obiteljskog kruga da nam po njima objavi ono najintimnije u sebi (otac, sin, rađanje). Ipak Drugi vatikanski sabor, govoreći o braku i obitelji, ne služi se izričito trinitarnim ilustracijama. A i teolozi su s obzirom na to prilično podijeljeni. Jedni smatraju da je nesigurno i opasno promatrati obitelj u trinitarnoj perspektivi, i oni se pri tom pozivaju na Augustina, Tomu Akvinskog i većinu ostalih teologa. Poznato je kako je Augustin prihvatio i razradio psihološku analogiju trojstvenog misterija u čovjeku (pamćenje, razum, volja), ali je zabacio socijalne dimenzije čovjekove, tj. obitelj, kao moguću analogiju istog misterija. U prošlom stoljeću prihvatio se M. J. Scheeben svim elanom svog temperamenta te socijalne, obiteljske analogije,² a za njim u raznim varijantama i neki drugi.³ I danas ima teologa koji u Trojstvu vide zadnje ishodište teološkog gledanja na obitelj.⁴ Izgleda da se taj pogled teško daje potkrijepiti strogo znanstvenim teološkim razlozima, što ne isključuje mogućnost mističkih vizija i karizmatičkih intuicija. Jadna je ona teologija koja bi spala samo na strogo znanstveno zaključivanje, more logico.

2. *Kristološka perspektiva.* Ona je izvor i temelj sakramentalnosti i općenito kršćanskog gledanja na brak i obitelj. Poznati su oni glavni tekstovi kod Pavla koji se odnose na brak i obitelj: 1 Kor 7 i Ef 5,22-32. Tu se postavlja usporedba između Krista i Crkve te muža i žene. Važno je da shvatimo sakramentat ne samo ukoliko posvećuje čovjeka, gdje je milost »res sacramenti«, kako je to prevladavalo u posttridentinskoj teologiji, nego i ukoliko se u sakramentu očituje, na sakramentalan ali realan ontološki način, nadnaravna misterijska stvarnost. Isusovac Jean-

² VALKOVIC M., *L'uomo, la donna e il matrimonio nella teologia di M. J. Scheeben*, Roma 1965, str. 28—34.

³ DOMS H., *Vom Sinn und Zweck der Ehe*, Breslau 1935; od istog autora, *Dieses Geheimnis ist gross*, Köln 1960; ROCHOLL N., *Die Ehe als geweihtes Leben*, Dülmen 1936.

⁴ HARING B., *Die Ehe in dieser Zeit*, Salzburg 1960, str. 166—169.

-Pierre Martin, jedan od preteča današnje teologije braka i obitelji, izrazio je ovim riječima realnost tog odnosa: »Christus et Ecclesia in membris suis, quae per coniugium coniuguntur, sese coniugaliter in unam carnem quasi actu iterato coniungunt... Ergo coniugium fidelium est specialis communicatio ac participatio divini Christi et Ecclesiae coniugii ut jam peracti et completi«. ⁵ Joseph Matthias Scheeben, drugi veliki obnovitelj teologije braka i obitelji, opisuje veoma bogatim i plastičnim izrazima tu ontološku prisutnost i djelovanje sponzalnog misterija Krista i Crkve u kršćanskom braku. Kršćanski je brak ogranak (Abzweigung), izdanak, organ, odljev ljubavi Krista i Crkve. »Kršćanski je brak u realnom, bitnom i unutarnjem odnosu s misterijem Kristova jedinstva sa svojom Crkvom; na njemu se temelji, organski je s njime isprepleten i zato ima udjela u njegovoj naravi i njegovu nadnaravnom značenju. On nije običan simbol ovog misterija niti slika postavljena izvan njega nego je odljev izrastao iz Kristova jedinstva sa svojom Crkvom, nošen i prožet njime, budući da ne samo slikovito nego i stvarno prikazuje ono otajstvo i time pokazuje da je ono u njemu živo i djelotvorno«. ⁶ Jedan drugi moderni teolog kaže ovako: »Muž i žena ne tvore jedinstvo zbog toga što potječu od iste kosti i od istog mesa nego jer su oboje udovi Kristova Tijela: 'Mi smo udovi njegova Tijela. Zbog toga će čovjek ostaviti oca i majku i prionuti uz svoju ženu i bit će dvoje jedno tijelo« (Ef 5,30-31). ⁷ Tu kristološku usmjerenost uključuje, iako u reduciranom stupnju, svaki ljudski brak, ukoliko je i brak nekršćanina tip, makar i veoma nesavršen (»sacramentum vacuum«), ljubavi Krista i Crkve. Nevjernik, racionalist, onaj koga Pavao zove »psihikom«, on toga ne vidi, ali Pavlu je to iznenada bljesnulo i zato je on uskliknuo: »Veliko je ovo otajstvo — a ja velim u odnosu na Krista i Crkvu« (Ef 5,32). U tom smislu tumače navedeni tekst Wikenhauser, Schlier i drugi egzegeti. ⁸ To je ujedno i nauka Drugoga vatikanskog sabora kad naučava da »...kršćanski bračni drugovi... naznačuju i imaju dio u misteriju jedinstva i plodne ljubavi Krista i Crkve«. ⁹

3. *Ekleziološka perspektiva.* Iz kristološke perspektive izvodi se i treća važna perspektiva, a to je ekleziološka. Brak i obitelj imaju svoje mjesto i svoje veliko značenje unutar Crkve. Obitelj je osnovna jedinica ne samo civilnog društva nego i Crkve. Koncil, slijedeći neke Oce a posebno sv. Ivana Hrizostoma, naziva je »crkvom u malom«, »kućnom crkvom« i »kućnim svetištem Crkve«. ¹⁰ Ona spada u strukturu Crkve. Ona ima — i s dogmatskog gledišta — važnije mjesto u Crkvi negoli razne organizacije i udruženja, npr. župa. Danas se teolozi muče da izrade teologiju župe odnosno zajednice, ali trebalo bi više poraditi da se razvije i teologija obitelji. Obitelj nastaje sakramentom ženidbe i ona je jedina naravna ustanova koja je uzdignuta na dostojanstvo sakramenta. Prima-

⁵ MARTIN J. P., *De matrimonio et potestate ipsum dirimendi Ecclesiae soli exclusive propria*, sv. I, Lyon—Paris 1844, str. 227.

⁶ SCHEEBEN J. M., *Die Mysterien des Christentums*, Ausgabe letzter Hand³, Freiburg im Br. 1958, str. 496.

⁷ O'CALLAGHAN D., *Die Sakramentalität der Ehe*, u Concilium 1970, br. 5, str. 350.

⁸ WIKENHAUSER A., *Die Kirche als der mystische Leib Christi nach dem Apostel Paulus*, Münster 1937, str. 202.

⁹ Dogmatska konstitucija o Crkvi II, 11

¹⁰ Dogmatska konstitucija o Crkvi II, 11; Dekret o apostolatu laika 11.

jući sakramentat ženidbe, zaručnici primaju i određenu vrst posvete (consecratio, Elternweihe), makar se to i ne izražavalo juridičkim jezikom. Danas kad se toliko ide za isticanjem i integriranjem eklezijalnih funkcija laika, ovaj se vid ne bi smio ostaviti po strani.

Sv. Toma uspoređuje ženidbu sa sakramentom reda: »Sunt enim quidam propagatores et conservatores spiritualis vitae secundum spirituale ministerium tantum, ad quod pertinet ordinis sacramentum; quidam vero secundum corporalem et spiritualem simul, quod fit per sacramentum matrimonii, quo vir et mulier conveniunt ad prolem generandam et educandam ad cultum divinum«. ¹¹

U ovom je tekstu sv. Tome značajna ne samo usporedba između sakramenta ženidbe i sakramenta reda nego i ona kulturna usmjerenost braka i obitelji (ad cultum divinum). Sv. Toma je veoma naglašava, a čini se da postaje sve aktualnijom i danas, unatoč sekularizaciji i »svjetovnom svijetu«.

I papa Pavao VI, u svom poznatom govoru Ekipama Naše Gospe 4. V 1970, istaknuo je sličnost između sakramenta reda i sakramenta ženidbe, citirajući i izričito se pozivajući na sv. Tomu.

Očito je da su brak i obitelj »res sacra«. Luther će u 16. stoljeću lišiti ženidbu sakramentalne aureole, izjavljujući da je ona »ein weltlich Ding«, ali mnogi od modernih protestanata opet se približuju katoličkom poimanju. Kod nekih, i to ne samo u Taizéu, jedva da se primjećuju neke razlike.

No narav sakramenta ženidbe je dinamična, ona će se bolje upoznati po svom djelovanju, ne samo na strogo religioznom planu nego i na ostalim područjima bračnog i obiteljskog života.

Drugi vatikanski sabor, govoreći o »Božjem narodu«, ovako opisuje eklezijalne funkcije obitelji:

»Kršćanski bračni drugovi . . . uzajamno se pomažu da postignu svetost u bračnom životu i u primanju i odgoju djece, i tako imaju u svojem životnom položaju i u svojem staležu svoj posebni dar u Božjem narodu (usp. 1 Kor 7,7). Jer iz te ženidbene zajednice proizlazi obitelj, u kojoj se rađaju novi građani ljudskog društva, koji po milosti Duha Svetoga postaju po krštenju sinovi Božji, da tako Božji Narod može trajati kroz sve vjekove. U toj Crkvi, koja bi se mogla nazvati kućnom, roditelji moraju biti za svoju djecu riječju i primjerom prvi vjesnici vjere, i njegovati zvanje prikladno za svakog pojedinoga, s osobitom brigom ono sveto«. ¹²

U ovom tekstu ima više važnih misli. Prije svega ideja o specifičnom obliku svetosti bračnog i obiteljskog života, prvenstveno rađanjem i odgojem djece. Isti koncilski dokumenat, govoreći »O općem pozivu na svetost u Crkvi«, precizira u čemu je »vlastiti put« svetosti za bračne drugove:

¹¹ SV. TOMA, *Contra Gent.* IV, 58.

¹² Dogmatska konstitucija o Crkvi II, 11.

»Braćni drugovi i kršćanski roditelji moraju, slijedeći svoj vlastiti put, s vjernom ljubavlju jedno drugo kroz cio život podržavati u milosti i svoju djecu, koju su s ljubavlju od Boga primili, poučavati u kršćanskom nauku i u evanđeoskim krepostima. Tako svima daju primjer neumorne i plemenite ljubavi, izgrađuju bratstvo ljubavi i postaju svjedoci i suradnici plodnosti Majke Crkve, za znak i udio ljubavi kojom je Krist ljubio svoju zaručnicu i za nju se predao«. ¹³

Time se konačno raskrstilo s onim jednostranim poimanjem kršćanske svetosti iz pretežno redovničke i kleričke perspektive. No ima i drugih važnih konstatacija, na primjer da su roditelji »prvi vjesnici vjere« (primi fidei praecones). To je za evangelizaciju i katehizaciju od prvorazredne važnosti. Nismo dovoljno svjesni da su upravo roditelji prvi prenositelji vjere. Stoga su oni svjedoci i jamci pri krštenju svoje djece. Odatle proizlaze goleme posljedice za pastoralni rad s obiteljima i s odraslima općenito. Dosadašnja pastva previše se držala periferije.

Važna je također misao da je roditeljski poziv poseban dar, posebna karizma. Koncilski dokument, u potvrdu toga, citira u bilješki 1 Kor 7,7: »Unusquisque proprium donum (idion charisma) habet ex Deo: alius quidem sic, alius sic«. U tom smislu Koncil navodi i sv. Augustina koji kaže: »Non tantum continentia Dei donum est, sed coniugatorum etiam castitas«. ¹⁴ Schillebeeckx, međutim, smatra da nije sigurno da je kršćanska ženidba uvijek posebna karizma. ¹⁵

Religiozni, crkveni i kulturni značaj kršćanske ženidbe vidi se i po tome što treba da se roditelji brinu ne samo za svjetovna nego i za duhovna zvanja svoje djece. U današnjim brigama i naporima Crkve za dovoljnim brojem svećeničkih i redovničkih zvanja ne smije se izgubiti iz vida obitelj kao prvi i najglavniji suradnik.

Obitelj kao pastoralna jedinica

Dužnost pastirskog djelovanja i apostolata odnosi se na čitavu Crkvu. Po koncilskoj nauci, i laici sudjeluju u pastoralnim naporima Crkve. To je njihova čast i dužnost, kako osobito proizlazi iz Dekreta o apostolatu laika »Apostolicam actuositatem«. Čini se da vrlo često apostolat laika shvaćamo u klerikalnim kategorijama, kao da je vrhunac laičkog apostolata ako laici mogu u što većoj mjeri zamijeniti svećenika u njegovim funkcijama. Laici imaju svoje područje apostolata gdje su oni nenadomjestivi. Jedno od takvih područja je obitelj. Ta pastoralna, misionarska zadaća obitelji je golema. U 11. poglavlju koncilskog dekreta »O apostolatu laika« navedeni su glavni elementi laičkog apostolata:

¹³ Ondje V.41.

¹⁴ AUGUSTIN, *De dono perseve*. 14,37: PL 45,1015.

¹⁵ SCHILLEBEECKX E., *Le mariage. Réalité terrestre et mystère de salut*, Paris 1966; usp. FUCHS J., *Theology of the meaning of marriage today*, u *De matrimonio coniectanea*, Roma 1970, str. 295.

»Kršćanski supruzi jedno drugome i ostalim članovima svoje obitelji (familiales) suradnici su milosti i svjedoci vjere. Oni su svojoj djeci prvi prenosioci vjere i odgojitelji; riječju i primjerom odgajaju ih za kršćanski apostolski život, razborito im pomažu u izboru njihova zvanja, i ukoliko u njima otkriju duhovno zvanje, trebaju ga brižno podržavati.

Uvijek je bila dužnost suprugâ, a danas glavni dio njihova apostolata, svojim životom pokazivati i javno svjedočiti nerazrješivost i svetost bračne veze; odlučno se boriti za pravo, koje pripada roditeljima i skrbnicima, da kršćanski odgajaju svoju djecu; braniti dostojanstvo i zakonitu autonomiju obitelji. Roditelji i svi vjernici neka surađuju s ljudima dobre volje da ta prava budu potpuno zaštićena u civilnom zakonodavstvu; da državna uprava vodi računa o stambenim zahtjevima obitelji, o odgoju djece, o uvjetima rada, o socijalnoj sigurnosti i porezu, a u slučaju migracija, da bude potpuno zaštićen zajednički obiteljski život.

Ovu misiju, da bude prva i životna stanica društva, obitelj je primila od Boga. Tu će misiju ispuniti ako se članovi, uzajamnom nježnošću i zajedničkom molitvom Bogu, pokažu kao domaće svetište Crkve, ako se sva obitelj uključi u liturgijski kult Crkve, napokon, ako obitelj rado pruža gostoprimstvo te promiče pravdu i druga dobra djela na korist sve braće koja su u nuždi. U raznovrsna djela obiteljskog apostolata neka bude dopušteno navesti ova: posvajati napuštenu djecu, ljubazno primati pridošlice, pomagati djelovanje škola, pružati savjet i pomoć omladini, pomoći zaručnicima da se što bolje pripreve za ženidbu, ponuditi se za rad u katehiziranju, podupirati one supruge i obitelji koje se nalaze u materijalnoj ili moralnoj krizi, pribaviti starcima ne samo najnužnije nego i sve plodove ekonomskog razvoja.

Kršćanske obitelji koje svim svojim životom prigranjuju evanđelje i pružaju primjer kršćanskog braka uvijek i svugdje, a naročito u krajevima u kojima se tek pojavljuje prvo sjeme evanđelja, ili u kojima je Crkva tek na počecima ili se sukobljava s mnogim teškoćama, pružaju svijetu dragocjeno svjedočanstvo za Krista.

Da bi što lakše postizavale cilj svoga apostolata, moglo bi biti korisno da se obitelji udružuju.«

U ovom tekstu istaknuti su glavni oblici obiteljskog apostolata, iako nisu svi nabrojani. Područje djelovanja je golemo. Posebno treba istaknuti kompetenciju i dužnost bračnih parova da rade na promicanju obiteljskog apostolata, kako pripremajući i odgajajući mladež za bračni i obiteljski život tako i surađujući s drugim obiteljima u produbljanju vlastitog obiteljskog života. Koncilski dokument ističe kako je obitelj sigurno uporište osobito u teškim situacijama Crkve, kad druge institucije mogu oslabiti ili nestati, i u misijama. To potvrđuje povijesno iskustvo u raznim zemljama, u kojima su revolucije i protuvjerski režimi uspjeli uništiti crkvenu organizaciju, ali je uvijek ostala obitelj kao prenositelj vjere.

Ovdje treba posebno istaknuti molitveni i kulturni aspekt. U raznim religijama, osobito kad institucijska strana još nije razvijena, otac obi-

telji ima i religioznu funkciju. I kršćanska je obitelj kulturna zajednica, koja treba ne samo da sudjeluje u javnom bogoslužju Crkve nego i da kao takva, na obiteljskoj razini, daje hvalu Bogu. Tu je obiteljska molitva, čitanje Sv. pisma, slavljenje krštenja i vjenčanja, življenje crkvene godine itd. Od naročite je važnosti zajednička obiteljska molitva, koja je, na žalost, zamrla u tolikim našim obiteljima. A ipak »obitelj koja zajedno moli, zajedno i stoji«, bilo je geslo obiteljskog molitvenog pokreta u Americi. Časopis »Concilium« posvetio je poseban broj obiteljskoj molitvi (1970, br. 5), a švicarski liječnik i promicatelj obiteljske obnove Bovet kaže o utjecaju obiteljske molitve na ljubavni život u braku: »Od svih tajni ljubavnog umijeća nema ni jednoga koje bi ovomu bilo ravno po vrijednosti«.16

Obitelj na humanom i odgojnom planu

Brak i obitelj duboko su ljudske stvarnosti i kao takve ugrađene u misterij Krista i Crkve. Sakramentalnost pretpostavlja i razvija ljudskost, kao što i ljudskost nalazi — u konkretnoj egzistenciji čovjeka i čovječanstva — svoju nadopunu i svoj smisao u misteriju Krista i Crkve, konačno u Bogu. Poznato je da je »status naturae purae« apstrakcija i hipotetsko stanje. Stoga Koncil nastoji prikazati kršćanski brak i kršćansku obitelj u autentično humanoj perspektivi. Današnji čovjek, opijen raznim tehničkim uspjesima, kao da gubi identitet i dušu te zaboravlja da je danas prijeko potreban — kako bi to rekao Maritain — integralni humanizam na individualnoj i društvenoj razini.

Koncil to izražava na svoj način, čas teološki deduktivno, a čas fenomenološki. Tako u Dekretu o kršćanskom odgoju (br. 3) kaže:

»Obitelj je stoga prva škola društvenih kreposti koje su potrebne svakom društvu. Posebno u kršćanskoj obitelji, koja je obogaćena milošću i zadatkom sakramenta ženidbe, treba odgajati djecu od najranije mladosti po vjeri, koju su primila na krštenju, da Boga spoznaju i štiju a bližnjega ljube. U obitelji djeca stječu prvo iskustvo o zdravoj ljudskoj zajednici i o Crkvi; po njoj, napokon, postepeno ulaze u ljudsku zajednicu i u Božji narod.«

U ovom tekstu, kao i u drugim koncilskim tekstovima, mnogo je toga izrečeno na jednostavan način. Potrebno je razviti barem neke elemente.

Kako su roditelji i obitelj prvi vjesnici vjere, tako su prvi i najznačajniji činilac u prenošenju i razvijanju ljudskih i kulturnih vrednota. Nije baština roditelja samo u krvi i genima nego još više u oblikovanju i odgoju osobe. Današnja antropologija govori o dvostrukom rođenju čovjeka: najprije u tjelesnom i biološkom pogledu, a onda u socijalnom i kulturnom. Upravo drastičnu ilustraciju toga imamo u primjeru dviju indijskih djevojčica koje su 1920. godine nađene u vučjem

---

¹⁶ BOVET TH., *Die Ehe*, Tübingen 1946, str. 144; usp. HARING B., *Die Ehe in dieser Zeit*, str. 166—169.

»društvu«. Jedna je imala godinu i pò, a druga osam godina kad su ih našli. Bile su »odgajane« na vučji način: hodale su četveronoške, jele vučju hranu, zavijale, i kasnije su bili potrebni golemi naponi da ih se priuči barem donekle ljudskom načinu života. Po danu su drijemale, a noću bi voljele lutati. Jele su samo mesnu hranu, koju bi već izdaleka namirisale. Haljine nisu podnosile. Mlađa je djevojčica umrla nakon godinu dana, i tada je starija proplakala i time dala prvi znak ljudskog reagiranja. Ova starija živjela je još osam godina u ljudskom društvu. Naučila je donekle osnovne običaje ljudskog ponašanja, ali govoriti nije naučila nikada: njezin rječnik, uza sve napore, dosegao je tek kojih četrdesetak riječi. Utvrđeno je naime da dijete koje nije imalo prilike da tijekom prve godine života živi u ljudskoj zajednici, nikada više neće biti u stanju da nauči govoriti.¹⁷ U prvim mjesecima i godinama života receptivitet djeteta je maksimalan, iako na nerefleksan i podsvjestan način, i plastičnost njegova mozga tada je ogromna. Tada je najvažnije ono što se događa dubinski, nekako »unter der Decke«. Dijete mnogo toga registrira u dubini svoje psihe već od samog rođenja, i to će ostaviti neizbrisivih tragova za čitav život, čak i za svu vječnost. Židovski humanist i teolog Martin Buber ovako opisuje situaciju novorođenčeta:

»Ukazao sam na dijete koje, poluzatvorenih očiju, čeka da mu majka progovori. Ali mnoga djeca ne treba uopće da čekaju jer znaju da su u stalnom i neprekidnom razgovoru. Pred samotnom noći koja prijeti da u njih prodre, oni leže mirno i spokojno u srebrnoj košulji pouzdanja. Pouzdanje, pouzdanje u svijet jer postoji ovaj čovjek, to je bit odgojnog procesa. Jer postoji ovaj i ovakav čovjek, besmisao ne može biti prava istina, ma kako nas ona pritiskala. Jer postoji ovaj čovjek, sigurno se i u tami krije svjetlo, u strahu spas i u tuposti ljudi oko nas velika ljubav.«⁷⁸

Ova temeljna funkcija obitelji, u prvim mjesecima osobito funkcija majke, ne da se u punini zamijeniti nikakvim jaslicama ili drugim ustanovama. Da li će dijete biti otvoreno ili zatvoreno, s pouzdanjem u ljude i svijet ili u nekoj dubinskoj defenzivi, ako ne i strahu, to velikim dijelom zavisi od prvog i ranog djetinjstva. Današnja psihologija i pedagogija slažu se u tome.

Za sve je vjernike osobito važna spoznaja da je potencijal ljudske ljubavi ujedno i preduvjet za ljubav prema Bogu. Božja nam se ljubav očituje kroz ljudsku ljubav, kroz ljubav Bogočovjeka i naše subrače ljudi, a u obitelji niču prve klice te ljubavi. Kroz ljudsku ljubav otkrivamo i Božju ljubav, rekao je Pavao VI u svom poznatom govoru Ekipama Naše Gospe 4. svibnja 1970: »Novokršteno dijete« — veli Papa — »otkriva u ljubavi svojih roditelja očinsku ljubav Božju.« Postoji paralelizam i sklad između naravnih i nadnaravnih svojstava i vrlina čovjekovih. Iluzorno je očekivati da će — ne isključujući izvanredne Božje

¹⁷ CHRISTOFFEL H., *Skizzen zur menschlichen Entwicklungspsychologie*, Bern—Stuttgart 1965, str. 38; usp. GRIESL G., *Gewissen. Ursprung-Entfaltung-Bildung*, Augsburg 1970, str. 32—33.

¹⁸ BUBER M., *Reden über Erziehung*, Heidelberg 1956, str. 39; usp. *Handbuch der Pastoraltheologie IV*, Herder, 1969, str. 59.

zahvate — milosno djelovanje nadoknaditi ono autentično naravno i ljudsko. *Gratia supponit naturam*, staro je načelo.

Druga je važna ideja primat obitelji s obzirom na odgojni smjer u životu djece. Od tri glavna odgojna faktora: obitelj, škola (a danas i drugi načini odgoja i obrazovanja, npr. preko sredstava društvenog obaveštavanja) i Crkva, obitelj ima, na prirodnom i humanom planu, prvotan i privilegiran položaj. Obitelj određuje osnovni oblik odgoja, a uloga državnih i općenito društvenih odgojnih činilaca samo je supsidijarne, pomoćne naravi. Stoga je isključen svaki državni monopol odgoja. Koncil stavlja u dužnost bračnim drugovima da se bore za autonomiju obiteljskog odgoja. Odgojna funkcija Crkve u prvom je redu *intuitu salutis aeternae*, ali ona, dakako, duboko zahvaća i u odgoj općenito, kako to uostalom potvrđuje i povijesno iskustvo.

Brak i obitelj u znaku ljubavi

Brak i obitelj sigurno su uvijek uključivali ljubav, barem u normalnim i idealnijim slučajevima, ali ljubav i personalni odnosi nisu bili uvijek promatrani kao nešto bitno i nisu uvijek davali pečat strukturama braka i obitelji. Ekonomska računica, obiteljski i državni razlozi itd. znali su vrlo često uvjetovati sklapanje braka i stvaranje obitelji. Prema rimskom pravu za sklapanje valjanog braka bitan je obostrani pristanak (*matrimonium facit consensus*). S obzirom na teorije o biti braka u razvoju kanonskog prava, poznata su gledišta bolonjske (*copula*) i pariške škole (*consensus*) te kompromisno rješenje crkvene prakse, kao i formulacija današnjeg crkvenog prava prema kojoj je bit braka u pristanku kojim se predaje i prima »*ius in corpus*« (kan. 1081, §§ 1 i 2). Ovaj način izražavanja sigurno je sam po sebi točan, ali je djelomičan jer se zadržava samo na juridičkoj strani, a iz njega ne izbijaju personalni momenti i ljubav, što je za današnjeg čovjeka *također* bitno, čak i primarno, u poimanju braka i obitelji. Pretežno juridički pristup tako životnim ljudskim stvarnostima danas djeluje odbojno.

Moderno vrijeme izoštrilo je osjećanje personalističkih odnosa te se obitelj prvenstveno shvaća kao zajednica ljubavi. Uostalom, korijenje tomu nalazimo već na prvim stranicama Biblije i kod sv. Pavla. Stoga je shvatljiv pomak suvremene teologije prema antropologiji, jer je ona i jedno i drugo: prvenstveno govor o Bogu, ali i nauka o čovjeku.¹⁹

Danas i crkveni dokumenti govore više tim jezikom. Važna je činjenica da dokumenti Drugoga vatikanskog sabora, kad je riječ o braku i obitelji, nigdje ne upotrebljavaju izraz »ugovor« (*contractus*). Skupina od 190 koncilskih otaca tražila je da se taj izraz unese u dokumente, ali je teološka komisija odgovorila da takav jezik nije personalan i nije podesean za razgovor s današnjim svijetom. Koncil radije upotrebljava izraze »*communitas amoris*«, »*foedus coniugale*«, »*foedus amoris et fidelitatis*« i slično.²⁰ U tom se bračnom »savezu« ne predaje i prima samo

¹⁹ O antropološkom obratu u suvremenoj teologiji usp. M. FLICK, *La svolta antropologica in teologia*, u *La Civ. Catt.* 1970, IV, str. 215—224.

²⁰ Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, br. 47, 48.

²¹ Ondje, br. 48, 49.

»ius in corpus« nego se tu događa »traditio totius personae«²¹ i »mutua duarum personarum donatio«,²² koliko je to, razumije se, ljudima moguće a da pri tom ne strada osobna individualnost. Sve pokazuje da je Koncil uvjerljivo prihvatio gledište kako je bračna i obiteljska zajednica u biti zajednica ljubavi s prokreativnim usmjerenjem.²³ To je značajan pomak koji mnogo obećaje, iako zasada još nije moguće izvući sve sadržane zaključke i posljedice.

Ako su brak i obitelj prvenstveno zajednica ljubavi, onda je prevladano ono autoritarno poimanje bračnih i obiteljskih odnosa. Uspjeh ili neuspjeh ovakve zajednice nije u prvom redu ovisan o socijalnoj strukturi sredine, kako je to bila patrijarhalna obitelj. Današnja se obitelj prvenstveno temelji na potencijalu ljudskih vrednota koje zaručnici ugrađuju u svoju novu zajednicu. Stoga je i današnja obitelj u prvom redu intimna zajednica toplih i iskrenih ljudskih odnosa, gdje nije toliko naglasak na autoritetu koliko na prisnim i partnerskim stajalištima. Stoga treba biti na oprezu kad se pozivamo na tekstove sv. Pavla o hijerarhijskoj strukturi obitelji, jer postoji opasnost da religioznu simboliku previše protegnemo na humano i socijalno područje.

O svrhama braka

Iz pojačane svijesti o personalnim vrednotama učinjen je i daljnji pomak u nauci o svrhama braka (de finibus matrimonii). Poznat je kan. 1013 § 1 Crkvenog zakonika koji kaže: »Prvotna svrha braka je rađanje i odgajanje djece; drugotna je međusobna pomoć i lijek protiv požude.«

U ovoj definiciji postoji značajno stupnjevanje bračnih i obiteljskih vrednota. Prvenstvo imaju rađanje i odgajanje djece. Važno je također da seksualna sfera čovjekova ne izgleda vrednota u sebi, kao nešto što pripada ljudskoj osobi kao takvoj, nego se promatra kao lijek protiv požude. Već u prošlom stoljeću počelo se o tome živo diskutirati. Historijski gledano, znatnu je ulogu u tim raspravama imao njemački idealizam (Fichte, Schelling), a kasnije su i neki katolički teolozi, iako rijetki, počeli iznositi ideju jedinstva i međusobnog upotpunjavanja kao glavni smisao braka (Schell). Te su se ideje počele više širiti između dva svjetska rata. God. 1930. katolički teolog M. Laros uzbudio je javnost svojim člankom »Revolutionierung der Ehe«, a poznat je i zaokret što ga je te iste godine anglikanska Lambeth konferencija izvršila u svom naučavanju kao i brzi odgovor Pija XI u enciklici »Casti connubii«. Unatoč postroženom kursu diskusije su se nastavile, to više što su i biološka otkrića (Ogino-Knaus) pružila nove materijale. God. 1935. izlazi značajna knjiga H. Domsa »Vom Sinn und Zweck der Ehe«, ali ona je, kao i kasnija knjiga Švicarca Bernhardina Krempela (Die Zweckfrage der Ehe in neuer Beleuchtung, Zürich 1941), povučena iz prodaje. God. 1944. Sv. oficij izdao je poseban monitum u kojem upozora-

²² Ondje.

²³ FUCHS J., *Theology of the meaning of marriage today*, u *De matrimonio coniectanea*, Roma 1970, str. 294.

va na opasnosti u pomicanju naglaska s rađanja kao glavne svrhe na ljubav ili druge osobne momente.

Govoreći o braku i obitelji, Drugi vatikanski sabor ne upotrebljava više izraze »prvotna svrha« i »drugotna svrha«, nego podjednako ističe rađanje i odgajanje kao i osobnu ljubav i međusobno darivanje. I kad spominje kako je dijete naravna svrha prema kojoj je brak usmjeren, izrijeком kaže da se pri tom ne zapostavljaju ostale svrhe braka te dodaje:

»No brak nije ustanovljen samo za rađanje djece. Sama narav narav nerazrješivog saveza među supruzima kao i dobro djece zahtijevaju da i međusobna ljubav bračnih drugova zauzme mjesto koje joj pripada, da napreduje i dozrijeva. Zbog toga i kad nema djece, često puta tako željkovane, brak ostaje kao zajednica i zajedništvo čitavog života i sadržava svoju vrijednost i nerazrješivost.«²⁴

Svojevrsna sklonost Koncila da brak i obitelj promatra u znaku ljubavi vidi se i po tome što u istom dokumentu najprije govori o bračnoj ljubavi (gl. 49) a zatim o plodnosti braka (gl. 50). Prokreativna strana braka, koja se često izražavala funkcionalnim kategorijama, nerijetko i biologističkim, prema Koncilu izvode se »ex natura personae eiusdemque actuum«.²⁵ Velik je zadatak teologije danas da ono što je u bračnom i obiteljskom moralu izraženo juridičkim, sociološkim pa i biološkim rječnikom, pokuša pretočiti u takav rječnik koji će biti očitovanje osnovnog zakona ljubavi. Jedan suvremeni teolog kaže:

»Definiciju ženidbe u crkvenom zakoniku pod vidom prokreacije trebalo bi zamijeniti definicijom pod vidom ljubavi. Današnje kanonsko pravo smatra objektom bračnog pristanka pravo na čine koji su po sebi prikladni za rađanje. Ova formulacija mogla bi se tako izmijeniti da izrazi kako je objekt bračnog pristanka pravo na čine koji su podesni da u punini izraze bračnu ljubav. U stvari, to je ista realnost kojoj se naglašava drugi vid.«²⁶

U ovoj personalističkoj perspektivi spolnost je jasnije prikazana kao pozitivna vrednota: ona je izraz osobne ljubavi, ne samo naravne nego i nadnaravne. Ona nije po sebi nešto zlo i ružno, što se za nuždu trpi pa je, prema Augustinu, potrebna posebna »cohonestatio« sa strane drugih »bona matrimonialia« (proles, fides, sacramentum), nego je dobra u sebi. Pozitivan doprinos u korigiranju Augustinovih stavova dali su sv. Albert i sv. Toma, ali još je sv. Alfonzo bio uz manjinu teologa kad je u svojoj moralici napisao da je bračni čin »honestus ex natura sua«,²⁷ a posljednji odjeci starih shvaćanja čuli su se čak na Drugom vatikanskom saboru (kard. Browne).

²⁴ Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, br. 51.

²⁵ Ondje.

²⁶ FUCHS J., nav. dj. str. 294.

²⁷ SV. ALFONZO LIGUORI, *Theol. Mor. VI*, tr. VI, n. 927

Međutim, Koncil je jasno i nedvosmisleno prekinuo s takvim negativnim vrednovanjem spolnosti:

»Čovjekova seksualnost kao i njegova moć rađanja čudesno nadilaze ono što se događa kod nižih stupnjeva života. Zato treba s velikim poštovanjem cijeniti čine koji su vlastiti bračnom životu i koji su usklađeni s pravim ljudskim dostojanstvom.«²⁸

I ostali načini očitovanja ljubavi i nježnosti (poljupci, zagrljaji), koji su u našim moralkama često dolazili pod rubrikom »actus impudici«, u braku dobivaju pozitivnu vrijednost i znače pravo obogaćenje bračnog i obiteljskog života. U braku je potrebna kultura nježnosti. Uvredljivo je za današnje ljude kad se to prvenstveno označava kao izraz pohote, *remedium contra concupiscentiam*.

Odgovorno očinstvo, savjest i reguliranje poroda

Iz personalističke vizije braka i obitelji slijede neki izvodi od velikog značenja.

a) Odgovorno očinstvo (roditeljstvo)

Jedno se je vrijeme na problem nataliteta i porasta pučanstva gledalo — pod moralnim i socijalnim vidom — kao na lažan problem, ali nakon Pija XII Crkva sve više priznaje da tim problemima treba pristupiti s ljudskom odgovornošću. To vrijedi ne samo za pojedine obitelji nego i za veće skupine, za zemlje i narode. Nije ideal da djece naprosto bude što više, prema onoj *melius est sic esse quam omnino non esse*, nego da se prihvate zrelo i odgovorno. Koncil kaže da će supruzi u prenošenju života

»ispuniti svoju zadaću s ljudskom i kršćanskom odgovornošću i s poučljivim poštovanjem prema Bogu; sporazumno će i zajedničkim nastojanjem stvoriti sebi ispravan sud imajući pred očima svoje osobno dobro i dobro već rođene djece ili djece za koju predviđaju da će se roditi; prosudit će i materijalne i duhovne prilike svoga stanja; vodit će, konačno, računa o dobru obiteljske zajednice, o potrebama vremenitog društva i same Crkve.«²⁹

Nezgodno je što se u odgovornom očinstvu uglavnom vidi ograničenje i smanjenje broja djece, a ne vidi se pozitivna i prokreativna strana koja je u mnogo slučajeva još važnija, pogotovo kod nas u Hrvatskoj. Bračni drugovi treba da su spremni s radošću primiti od Gospodina djecu, a tek izuzetno mogu ograničavati broj djece. Treba priznati da su danas ti izuzeci dosta česti, ali opet ne bismo smjeli a priori ići u

²⁸ Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, br. 51.

²⁹ Ondje, br. 50.

smjeru ograničavanja poroda. Situacija u mnogim zemljama, a osobito u našoj domovini, sili nas na obratan postupak, na isticanje dužnosti prenošenja života. Opasno je i veoma štetno ako u jednoj sredini prevlada negativističko gledanje prema novim životima. To je znak pomanjkanja duhovnih energija i zaslijepljenost glede osnovnih ljudskih vrednota.

b) Zadnja subjektivna instancija: savjest

»U krajnjoj liniji« — veli Koncil — »taj sud moraju donijeti sami bračni drugovi pred Bogom«³⁰. To je veoma važna izjava, iako ona logički proizlazi iz pretpostavke da je savjest općenito norma proxima universalis čovjekova moralnog djelovanja. Jasno je da postoji, u našoj katoličkoj koncepciji, objektivni moralni poredak, ali on se prema koncilskoj nauci izvodi, kako je već spomenuto, »ex natura personae eiusdemque actuum«, dakle iz osobnih vrednota, među kojima kompetencija savjesti zauzima središnje mjesto. A također treba razlikovati između objektivnog moralnog zakona kao idealne norme i konkretne mogućnosti njezina ostvarenja u nekim slučajevima, o čemu konačno odlučuje savjest.

c) Način reguliranja poroda

Koncil najodlučnije osuđuje pobačaj (abortus) kao način reguliranja poroda, a glede ostalih metoda kaže: »Sinovima Crkve... nije dopušteno radi reguliranja poroda ići putovima što ih je crkveno učiteljstvo tumačeći Božji zakon osudilo«³¹. Poznato je da se je crkveno učiteljstvo već izjasnilo glede periodičke suzdržljivosti kao načina reguliranja poroda, a poznate su i diskusije o kontracepciji, pogotovo pošto je Pavao VI objavio encikliku »Humanae Vitae«. Nije ovdje mjesto da se zađe u problematiku kontracepcije. Ipak čini se da se zbližavaju gledišta branitelja i kritičara Enciklike te da se ide jednom linijom koja prihvaća osnovni smjer zacrtan u Enciklici, a s druge strane vodi računa o konkretnoj situaciji u životu bračnih drugova. Možda je tu liniju najbolje pogodila »Pastoralna nota« francuskog episkopata koja se sve više citira i ističe. U svakom slučaju način reguliranja poroda ne da se riješiti nekim tehničkim trikom, nego problemu treba pristupiti s moralnom i ljudskom odgovornošću. Tu je uključena čitava jedna antropologija, a talijanski biskupi govore čak o određenom tipu kulture i civilizacije (una scelta di civiltà). Zasluga je enciklike »Humanae Vitae« da je podsjetila na duboko ljudske i moralne aspekte što ih uključuje problem reguliranja poroda i kontracepcije, a pastiri i pastirsko bogoslovlje treba da, uz pomoć raznih znanosti o čovjeku, detaljnije prouče konkretnu situaciju bračnih drugova. Samo iz poznavanja općih antropoloških i moralnih zakonitosti te konkretnih ljudskih mogućnosti dadu se izvesti smjernice za uspješan pastoralni rad.

³⁰ Ondje.

³¹ Ondje, br. 51.

Pastoralna briga Crkve nije usmjerena samo onim obiteljima vjernika koje su nekako u granicama »normale« nego i ostalima koje pate od bitnih nedostataka, koje možda čak nisu ni priznate kao punopravne i valjane bračne i obiteljske zajednice. No kao što je Isus došao radi bolesnih i tražio ono što je izgubljeno, tako i Crkva, nastavljajući njegovo spasiteljsko djelo, posebnu pažnju posvećuje slabima i bolesnima. Danas su mnogi bračni drugovi u stanju takvih bolesnika. Možda je na pravnom i institucijskom planu njihov slučaj skoro beznadan, ali ipak valja vidjeti nema li i u tih ljudi iskra autentične dobre volje i mogućnosti da se situacija, *koliko je moguće*, izmijeni. Jer u mnogo slučajeva, unatoč unutarnjoj metanoji, jedva će biti moguće nešto poduzeti s pravnog stajališta, pa se valja zadovoljiti s onim što je konkretno moguće, u jednoj dinamičkoj perspektivi koja ne sankcionira zlo i nered, ali koja zna da vrlo često nisu ostvariva savršena rješenja nego da treba polako i strpljivo ići prema njima.

a) Rastavljeni vjernici u novom braku i pristup sakramentima

To je veoma težak pastoralni problem. Poznate su crkvene odredbe o uskraćivanju sakramentalnog odrješenja i Euharistije onim vjernicima koji žive u crkveno nevaljanim brakovima (civilno vjenčani, rastavljeni i ponovno vjenčani), osim u iznimnim slučajevima kad se može opravdano pretpostaviti da nisu u »bližoj grešnoj prigodi« i kad to nije na sablazan ostalih vjernika (bolest, podmakla dob).

Današnja situacija, kad ima nerijetko vjernika koji žive u ovako nevaljanim brakovima a da pri tom čuvaju vjeru i žele u ostalim stvarima kršćanski živjeti, potiče Crkvu da preispita svoje pastoralne metode u sadašnjem času. Problem je sigurno veoma složen i proći će još neko vrijeme dok se stanje malo razbistri, ali već sada ima ozbiljnih teologa i pastoralista koji ukazuju na veće mogućnosti sudjelovanja u crkvenom i posebno sakramentalnom životu. Prije svega, ističe se da ovakve bračne zajednice nisu isto što i prilježništvo, a s druge strane situacije su takve da se zajednički život ne da naprosto ljudski prekinuti (djeca, međusobna pomoć i navezanost) te se vjernici doista nalaze u tragičnoj situaciji, pritisnuti s jedne strane spoznajom o formalnoj nevaljanosti svoje veze, a s druge strane podržavani motivima za koje se ne može reći da su zli. Ako i jesu po svojoj krivici došli u to stanje, ipak tom spoznajom nije sve svršeno, jer uz kajanje potrebna je i konkretna smjernica za budućnost. Mora se naime naći neki izlaz i iz te situacije. Neki teolozi uspoređuju pojedine od takvih situacija s perpleksnim slučajem ili s uzrokom koji ima dva učinka, jedan dobar, a drugi zao.

Crkva sigurno ne može olako preko nevaljanih brakova, dajući povoda da bi oni mogli biti izjednačeni s valjanim kršćanskim brakovima, ali opet veliko je pitanje da li je dosadašnja praksa uspješna u novim prilikama. Häring kaže: »U vrijeme kad su kontrola i zakonska sankcija bile veoma djelotvorne, strogi postupak, koji je tada pogađao relativno mali broj osoba, donosio je izvana plodove. Danas se je strogost sankci-

je pokazala većinom neuspješnom. Time Crkva gubi nebrojene vjernike, koji bi po većem milosrđu postali zahvalni i revni kršćani³².

Isti Häring tumači na drugom mjestu: »Po mom mišljenju kršćani dobre volje, koji se iskreno kaju zbog svojih grijeha i čine što mogu, moraju biti ne samo odriješeni od eventualnih ekskomunikacija nego i ponovno pripušteni sakramentima«³³. U svom priručniku moralnog bogoslovlja »Kristov zakon«, nakon što je iznio težinu i zapletenost problema, na kraju daje sličnu formulaciju kao opće načelo u toj stvari³⁴.

Problem je sigurno vrlo delikatan i još nema dovoljno jasnih pastoralnih direktiva. Međutim, ima dušobrižnika koji znaju na svoju odgovornost, u nekim okolnostima, pripustiti takve bračne parove sakramentima: »Sve češće nalazimo dušobrižnike koji u ovakvim slučajevima nekako na svoju ruku daju odrješene in foro interno i, izbjegavajući sablazan, daju dopuštenje da mogu pristupiti sakramentima, a da nisu uvijek načistu da li se može, ili, osobito, iz kojih se razloga može njihov postupak opravdati ili odbiti«³⁵.

Taj problem treba normirati. Neki predlažu posebne komisije za ispitivanje takvih slučajeva. Pripremajući »Sinodu njemačkih biskupija«, potkomisija »Brak i obitelj« izradila je poseban prijedlog za »diferenciranje prosuđivanje« rastavljenih i ponovno vjenčanih kad je u pitanju pristupanje sakramentima³⁶. U međuvremenu je njemačka Biskupska konferencija zauzela gledište da »pri sadašnjem stanju diskusije« nije u stanju mijenjati dosadašnju praksu³⁷. O tome će se temeljitije raspravljati na samoj Sinodi njemačkih biskupija. Prema novinskim izvještajima i austrijska teološka komisija bavi se sada intenzivno pastoralnim problemima rastavljenih i civilno vjenčanih, preispitujući praksu s obzirom na primanje sakramenata³⁸. Studij i diskusije će se u svakom slučaju nastaviti dok se ne dođe do određenih rezultata.

b) Nerazrješivost ženidbe

Poznat je intervent što ga je melkitski patrijarhalni vikar Zoghby održao na IV zasjedanju Drugoga vatikanskog sabora, u kojem je ukazao na praksu istočnih Crkava koje u određenim slučajevima dopuštaju drugu ženidbu, te sugerirao kako bi se tim iskustvom mogla poslužiti i zapadna Crkva. Odmah je oštro reagirao kard. Journet, ističući tradicionalnu nauku o nerazrješivosti kršćanske ženidbe³⁹. Međutim, svi služ-

³² HÄRING B., *Grundsatztreue und pastorale Offenheit bezüglich der Ehefragen*, u *Studia Moralia* IV (1966), str. 317.

³³ Isti, *Heilsorge an Geschiedenen und ungültig Verheirateten*, u *Concilium* VI (1970), br. 5, str. 360.

³⁴ Isti, *Das Gesetz Christi I*, München—Freiburg 1967, str. 530.

³⁵ MEYER H. B., *Können wiederverheiratete Geschiedene zu den Sakramenten zugelassen werden?*, u *Zeitschr. f. kath. Theol.* 91(1969), 2, str. 121. Citat je, po sebi, konstatacija stanja i prakse u konfliktnoj situaciji. Inače, sam članak vrlo je informativan i daje pregled dotadašnje literature u tom predmetu. Kod nas se je pojavio članak A. — M. HENRY, *Rastavljeni u novom braku i kršćanska zajednica*, *Svesci* 15, str. 16—19.

³⁶ KNA — 19. II 1972.

³⁷ KNA — 26. II 1972.

³⁸ Prema »Kathpressu« *Rupertusblatt* od 12. III 1972.

³⁹ POSPISHIL V., *Divorce and Remarriage*, New York 1967; STEININGER V., *Auflösbarkeit unauflöslicher Ehen*, Graz—Köln 1968; DAVID J. — SCHMALZ F., *Wie unauflöslich ist die Ehe?*, Aschaffenburg 1969; *Revue de Droit canonique* (Strasbourg), god. 1971; usp. PRIMETSHOFER B., *Zerbrochene Ehe und Ehescheidung*, u *Humanisierte Sexualität, partnerschaftliche Ehe, erfüllte Ehelosigkeit*, Wien 1971.

beni dokumenti crkvenog učiteljstva i od Koncila naovamo čvrsto brane nerazrješivost ženidbe, a i teološko-historijska istraživanja potvrđuju uvjerenje da nauka Tridentinskog sabora o nerazrješivosti kršćanske ženidbe ima vrijednost dogme, makar je argumentacija u indirektnom obliku (da se ne osudi protivna praksa istočnih Crkava).

Argumentacija onih teologa i pravnika koji nastoje posuvremeniti kanonske propise o nerazrješivosti sakramenta ženidbe ide uglavnom u dva smjera.

Jedni, koristeći današnje mišljenje nekih uglednih egzegeta i naslanjajući se na praksu istočnih i protestantskih Crkava, smatraju da je ženidba svakako u načelu nerazrješiva, ali ta se nerazrješivost ne uzima prvenstveno u juridičkim kategorijama, nego u proročkom smislu. Riječi »što je Bog svezao čovjek neka ne rastavlja« u ovoj su interpretaciji »proročki zov koji stvaralačku volju Božju čini sadašnjom mogućnošću u vjeri. Tako riječ spada u radikalne zahtjeve propovijedi na gori, koji se ne daju jednostavno staviti u kategoriju zakona što vrijede unutar ovoga svijeta«⁴⁰. Istočne Crkve protumačile su tu situaciju da je ženidba po Božjoj zamisli (kata taxin) nerazrješiva, ali zbog ljudske slabosti (kat' oikonomian) u nekim okolnostima dopušta se druga ženidba. Drugim modernim jezikom, više iz protestantske perspektive, neki bi rekli da je nerazrješivost ženidbe »Zielgebot«, objektivna idealna norma, ali raspravljaju o tome da li je ona u svakom slučaju i »Erfüllungsgebot«, tj. apsolutno nepovrediva norma i u konkretnoj praksi.

Drukčija je linija onih koji, nastavljajući tradicionalnu katoličku nauku o nerazrješivosti ženidbe, žele raščistiti ljudske preduvjete koji su potrebni da bi se mogla sklopiti nerazrješiva ženidba. Tu se dadu predvidjeti nova rješenja, jer nitko ne tvrdi da u sadašnjoj kodifikaciji crkvenog prava, posebno s obzirom na zapreke, nema mjesta novim mogućnostima. Iskustveni podaci raznih znanosti o čovjeku (psihologija, psihijatrija, sociologija itd.) bit će tu od velike koristi. Ova je linija rado gledana i u Rimu, jer usavršuje i upotpunjuje tradicionalnu nauku zapadne Crkve.

Mogućnosti traženja na jednom i na drugom području opisuje K. Rahner u svom polemičkom govoru kard. Höffneru glede nekih zamjerki koje je kardinal u javnom pismu učinio Rahneru pri otvaranju Sinode njemačkih biskupija. Rahner, priznajući dogmatsku vrijednost tridentinske definicije o nerazrješivosti ženidbe, ističe područja gdje je po sebi moguć nov daljnji razvoj:

»Nije dogma da imaju sigurno vrijednost samo oni razlozi za ništetnost koji su priznati u današnjoj praksi crkvenih sudova. Nije dogma da svaki kršćanski brak ima *eo ipso* one antropološke preduvjete pod kojima je jedino moguć sakramentalan i nerazrješiv brak. Nije dogma da nam mnogo diferenciranja crkvena praksa u ranom srednjem vijeku, i na Istoku i na Zapadu, u kojoj još i Tridentinski sabor vodi računa, nema danas više što kazati.

Nije dogma da je kazuistika prvotne zajednice, isprepletena u Isusovim riječima kod Mt 19,9 i Mt 5,32, bila do danas pošteno i bez predrasuda tumačena u katoličkoj egzegezi i da nam danas nema što reći.

⁴⁰ BÖCKLE F., u *Handbuch der Pastoraltheologie* IV, Herder, 1969, str. 66.

Nije dogma da granice crkvene kompetencije u poništavanju valjanog braka snagom Pavlove i Petrove povlastice dopiru upravo dotle dokle se proteže, možda samo provizorno, današnja praksa Crkve. A osobito *samom* izjavom Tridentinskog sabora nije moguće definitivno odrediti kako Crkva treba da postupa s onim osobama koje se u savjesti pred Bogom smatraju ovlaštene da sklope takav drugi brak. (Ako se povijest nerazrješivosti braka promatra i razborito tumači unutar objave, ne može se zbilja reći da jednostavno danas ne postoji *ni u jednog* čovjeka ona *bona fides*, ma kako bila nelogična s formalne strane, kojom se vlastiti brak ne smatra više valjanim pred Bogom.)

Nije sigurno dogma da nas stara blaža praksa crkvenih otaca, čak i papâ, nema danas što naučiti.

Nije dogma da se u bračnim stvarima dadu *uvijek* u Crkvi (uz dobru volju) uskladiti pravo i moral... Na primjer: jedan koji pred Crkvom ne može dokazati stvarnu ništetnost svog prijašnjeg 'braka', nema li možda moralno pravo da sklopi brak?⁴¹.

Ovo su veoma zapletena i delikatna pitanja i bilo bi preuzetno htjeti o tome nešto određenije reći. Svima treba da je na srcu vjernost Evanđelju i sigurnoj crkvenoj nauci, ali to nas ne oslobađa dužnosti da računamo i s mogućnostima daljnjeg razvoja, pogotovo u diferenciranju primjeni općih načela i gledišta. Bit će sigurno neumjesnih i neodgovornih pristupa ovim tako ozbiljnim problemima, ali to ne može biti razlog da se oni uopće ne studiraju i da se a priori nijeće mogućnost daljnjeg diferenciranja nauke i njezine primjene u praksi. Dužnost je teologâ da stvari studiraju i da pastirima u Crkvi pomognu u rješavanju teških problema bračnog i obiteljskog apostolata.

Autor ovih redaka je svjestan težine ovih graničnih i konfliktnih problema, kao i činjenice da su oni ovdje prikazani samo u nekoliko glavnih linija, koliko je to moguće u okviru ovoga sumarnog članka. Možda će jednom biti prilika da se opširnije prikaže ovdje spomenuta problematika.

Apostolat obitelji

Brak i obitelj treba da postanu, i na civilnom i na crkvenom području, predmet posebne brige. Obitelj, kao osnovna stanica društva i kao »kućna Crkva«⁴², ima svoj prirodni privilegirani status koji danas treba više isticati i razvijati. Posebno na pastoralnom planu Crkve treba da se veća pažnja posveti braku i obitelji. Dosadašnji pastoralni rad, ukoliko nije općenit, u svojim specijaliziranim oblicima ima u vidu neke staleže (djeca, mladež, žene, muškarci, radnici, studenti itd.), ali obitelj kao takva nema u tom radu središnje mjesto koje joj pripada. Pastoralisti upozoravaju kako težište pastoralnih napora treba da se usmjeri prema odraslim osobama (Erwachsenenbildung, Pastorale des adultes), gdje bračni drugovi i obitelj zauzimaju glavno mjesto. Talijanski bisku-

⁴¹ *Risposta di Karl Rahner al card. Joseph Höffner*, *Idoc Internazionale* 1971, 6.

⁴² *La Conferenza Episcopale Italiana sul matrimonio e sul divorzio*, u *Il Regno-Doc.* 1969, 15. prosinca, br. 193, str. 480.

pi u svojim smjernicama za pastoralni rad kažu: »Potrebno je da obitelj postane središte u kojem se ujedinijuje pastoralni rad, prešavši iz velikodušne iz pojedinačne i prigodne faze u organsku i sistematsku. Dosa-da je pastoralnu akciju vodio stanoviti sektorski ili individualistički kri-terij. Morali bismo prihvatiti kriterij koji ima za predmet obitelj kao zajednicu«⁴².

No obitelj nije samo predmet pastoralnih briga, ona i sama mora postati subjektom pastoralnog rada. U današnje postkoncilsko vrijeme, kad se sve više ističu kompetencije laika, obiteljski apostolat treba da se stavi u prvi plan laičkog apostolata. Tek sino na počecima organiziranog rada u tom smjeru. Taj rad ne može više obavljati sam svećenik nego je potrebna suradnja raznih stručnjaka (liječnik, psiholog, socijalni radnik itd.), a najviše samih bračnih drugova. Svećenikova uloga je više supsidijarne naravi⁴³, on daje inspiraciju i, ako je potrebno, koordinira rad⁴⁴. Najrazličitija područja ljudske djelatnosti nisu bez posljedica za bračni i obiteljski život i zato je potrebna suradnja sviju: »Taj zadatak« — kaže Pavao VI — »podrazumijeva usklađenu pastoralnu akciju na svim područjima ljudske djelatnosti, ekonomske, kulturne i društvene«⁴⁵. Svaki čovjek dobre volje ovdje je dobro došao i može pružiti ruku pomoćnicu.

Oblici su tog apostolata raznoliki, kod mladeži i kod bračnih dru-gova, u manjim i u većim skupinama. Iskustva raznih naroda, u kojima je obiteljski pokret već prilično razvijen, mogu nam poslužiti kao uzor i poticaj. Zadatak je to velik i težak za sve, ali on je ujedno i znak prave nade u ljudsku i Božju budućnost Crkve i svijeta.

---

⁴² HÄRING B., *Die Ehe in dieser Zeit*, str. 209—212.

⁴⁴ La Conferenza Episcopale Italiana . . . str. 481.

⁴⁵ Pavao VI, Enciklika »*Humanae Vitae*«, br. 30.